

& SAVOIR-VIVRE

Coperta este tipărită pe carton Conqueror Bamboo 250 g/m².
Conqueror este o marcă înregistrată a Arjowiggins Creative Papers, acreditată FSC® și distribuită în România în exclusivitate de Antalis.

Creat în anul 1888, Conqueror este un brand care și-a construit o reputație incontestabilă, s-a impus ca un produs de înaltă ținută și reprezintă un standard în materie de comunicare de afaceri și un reper pentru designerii din lumea întreagă.

conqueror®

Conqueror, sinonimul calității și al rafinamentului.

Conqueror Bamboo este o remarcabilă gamă de hârtie, recent realizată dintr-o combinație perfectă de fibre de bambus (60%) și fibre de celuloză din lemn (40%), certificată FSC® și ECF.

Bambusul utilizat în procesul de producție este atent selecționat și obținut din surse responsabile.

Cele cinci nuanțe ale hârtiei reflectă aceeași grijă față de mediu, fiind realizate din pigmenți naturali (ocru) din sudul Franței, iar pentru nuanța Natural White nu se folosesc agenți de înălbire (OBA).

www.conqueror.com

•

Interiorul lucrării este tipărit pe hârtie Cocoon de 80 g/mp, 100% reciclată. Este un produs natural biodegradabil și perfect reciclabil. O veste bună pentru natură! Producția de hârtie reciclată necesită mai puțină apă și energie, cu emisii reduse de CO₂.

COCOON

Prin alegerea gamelor de hârtie reciclată, se obțin produse de finețe, cu un ridicat grad de alb.

Iar această hârtie mai poate fi reciclată de 7 ori.

Hârtia eco-responsabilă oferă garanție asupra sursei de proveniență a materiei prime și asupra procesului de fabricație, într-o perfectă corelare cu protejarea mediului.

Antalis a dezvoltat Green Star System, pentru a clasifica gama sa de produse.

Un produs eco-responsabil Antalis este cotatec cu cel puțin 3 stele.

Green Star System oferă informații despre originea fibrelor și procesul de producție, atribuind fiecărui tip de hârtie un punctaj de la 1 la 5, în funcție de performanțele de mediu.

Antalis este lider european în distribuția de hârtie și materiale destinate ambalării.

FSC®

Etichetă ecologică internațională – Forest Stewardship Council (FSC®) este o organizație internațională non-profit, constituită în 1993 pentru a promova managementul responsabil al pădurilor lumii, în aspectele ecologice, economice și sociale.

Hârtia lucrată manual, inserată în această carte, conține iarbă, petale de flori, ace de brad, cafea, fibre de mătase și de bumbac și a fost realizată la Moara de Hârtie.

O concepție Baroque Books & Arts®

Ian Sansom

Hârtia

o elegie

ediția a II-a

traducere din limba engleză de
ADRIANA BĂDESCU

JAVOIA-VIVRE®

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Ian Sansom, PAPER. AN ELEGY

Originally published in the English language by HarperCollins Publishers Ltd.
under the title

Paper. An Elegy written by Ian Sansom

Copyright © Ian Sansom, 2012

© Baroque Books & Arts®, 2014

Imaginea copertei: Stela LIE

Conceptie grafică © Baroque Books & Arts®

Redactor: Denise GEORGESCU

Material iconografic © arhiva autorului,

Baroque Books & Arts, Monitorul Oficial R.A. sau liber de drepturi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SANSOM, IAN

Hârtia. O elegie / Ian Sansom

trad.: Adriana Bădescu. – Ed. a 2-a. – București: Baroque Books & Arts, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8564-16-6

I. Bădescu, Adriana (trad.)

676

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse
fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

*Pentru Nicholas și George,
cu mulțumiri pentru prânzul de Crăciun*

Pulsul bătrânului anticar era aproape vizibil, zvâcnind la tâmpile și la încheieturile mâinilor. Vocea i-a devenit mai profundă când a ridicat volumul în dreptul ochilor, ca să poată citi mai bine. Chipul îi era radios.

– O carte splendidă, a confirmat Corso, trăgând din țigară.

– Dar e mai mult decât atât. Încearcă să-i simți hârtia.

ARTURO PÉREZ-REVERTE, *Clubul Dumas* (1993)

RESPECTUL PENTRU HÂRTIE

O introducere

„În primul rând, respectă-ți hârtia!“

Sfat dat de J.M.W. Turner lui Mary Lloyd, așa cum și-l amintea
ea în 1880, citat în *Turner Studies*, vol. 4, nr. 1 (1984)

Bine ați venit la Muzeul Hârtiei! Muzeul este dedicat conservării și studierii hârtiei și produselor din hârtie, incluzând aici nu doar cărți, scrisori și jurnale, ci și carnete și buletine de vot, cutii și banderole, cecuri bancare și registre, afișe și fanioane, certificate de naștere, certificate de deces, certificate de botez, jocuri de masă, semne de carte, suporturi de pahare, cărți de vizită, cartoane și ambalaje, meniuri, chitanțe și facturi, hărți (anatomice, nautice, educative etc.), foiță de țigară, haine (inclusiv costume, pălării, mantouri, chimonouri și salopete), sicrie, cărți de colorat, confetti, cupoane, hârtie de calc și ozalid, pile de lustruit,

plicuri, filtre (medicale, industriale și culinare), artificii, hârtie de muște, formulare oficiale, ferpăre, felicitări, cărți poștale, vederi, pașapoarte, reviste, cataloage, ziare, planigloburi, pungi de hârtie, pahare de hârtie, păpuși de hârtie, bancnote, litografii, fotografii, cărți de joc, timbre poștale, bilete post-it, postere, rețete, puzzle, carnete de note, glaspapir, cutii de pantofi, coli de scris, abțibilduri, etichete, bilete, tichete, pliculețe de ceai, cărți de telefon, tapet de perete, hârtie de ambalaj etc. etc. etc.

Trăim într-o lume a hârtiei. Fără hârtie, viața noastră ar fi inimaginabilă. Sau aproape inimaginabilă. Putem, firește, să ne-o închipuim, așa cum ne închipuim orice, fiindcă marii scriitori și artiști ne-au învățat să ne folosim imaginația, prin cărțile, picturile și prin muzica lor. Am fost învățați de ei, educați de ei, pe hârtie, cu hârtie și prin hârtie, să ne imaginăm. Deci nu ne este greu să ne închipuim o lume fără hârtie. Așa cum ne închipuim că am murit, sau că nu ne-am născut niciodată.

Ne trezim dimineața, ne spălăm și ne ducem la toaletă – dar fără hârtie igienică. Mâncăm un bol cu cereale, neambalate, firește. Ceai: fără pliculeț. Cafea: fără hârtie de filtru. În drum spre stația de metrou, nu cumpărăm ziarul de dimineață: nu există ziare de cumpărat. Și, în plus, nu avem bani. Mă rog, avem monede. Multe. Sau cochilii. Nu cumpărăm nici bilet la loto. Nici gumă de mestecat: nu există foiță de ambalaj. Nici bilet de metrou – care, oricum, nu are un orar tipărit. (Presupunem, de dragul argumentației, că există totuși un metrou, o stație de metrou, o casă, un birou sau un loc de muncă la care să mergem – deși fără orare,

programe de funcționare, scheme, schițe, brevete, hărți și grafice, toate acestea ar fi foarte improbabile; nu imposibile, însă la fel de credibile ca ideea de a citi aceste cuvinte fără să fi citit sau scris vreodată ceva pe o bucată de hârtie.) În metrou nu vom privi afișe sau panouri publicitare. Nici nu ne vom cumpăra în drum o cafea în pahar de hârtie, acoperit cu capac de hârtie, iar inexistentul nostru card de fidelitate poate rămâne pe vecie pierdut, uitat și neștampilat. Nu punem corespondența în cutia poștală: nu există Poștă. Deci nu primim pachete sau colete. Și nu ne petrecem timpul printând e-mailuri, completând formulare, clasând documente în dosare, înconjurați de tapetul familiar și de fotografiile celor dragi, lipind memento-uri post-it sau scriind în „documente” pe ecranul monitorului și arhivându-le în „fișiere”. În pauza de masă nu răsfoim o revistă sau o carte în vreme ce mâncăm un sendviș neîmpachetat, cu mâinile unsoase neatinse de un șervețel de hârtie. După-amiază nu ne lustruim unghiile cu pila de lustruit, nu ne corectăm machiajul cu șervețele demachiante și nu ne suflăm nasul într-o batistă de hârtie. Nu avem forme de briose, nici cartoane de prăjituri. Nici cărți de vizită. Nici facturi. Nici bănci. Nici case de economii. Nici companii de asigurări. Puțină industrie există, poate, și un dram de guvernare. Eventual ceva administrație locală. Dar fără îndoială nu fumăm țigări, nu ne ștergem dosul cu șervețele igienice, nu împachetăm cadouri, nu notăm, nu corectăm și nu controlăm teme pentru acasă, nu citim meniuri, nu trimitem felicitări de Crăciun, nu aprindem artificii, nu aruncăm petarde...

Imaginați-vă pentru o clipă că hârtia ar dispărea. Am pierde oare ceva? Am pierde totul.

Folosim hârtia de circa două mii de ani. Ceea ce a apărut în China ca un material rar și o marfă prețioasă s-a răspândit în timp, precum panica și bolile, precum visurile și sărăcia, până în secolul al nouăsprezecelea, când mașinăriile de fabricat hârtie au înlocuit munca manuală. Atunci lucrurile au explodat și epoca într-adevăr fantasmagorică a hârtiei a început. Un funcționar occidental de rând folosește în prezent peste zece mii de coli de hârtie anual. Dacă ați trăi în America, ați consuma în total cam 375 de kilograme de hârtie pe an – adică aproximativ greutatea a șapte saci mari cu ciment – poate chiar mai mult. Dacă hârtia nu ar fi existat, cineva ar fi trebuit s-o inventeze – Gutenberg, probabil, fiindcă fără ea la ce ar fi folosit tiparnița lui cu litere mobile? Hârtia este chintesența materialelor inventate de om. Este ieftină, rezistentă, ușoară, poate fi tăiată, îndoită, răsucită, cerată, lăcuită și impermeabilizată, astfel că poate fi folosită în cele mai diverse moduri, pentru aproape orice. Haine? Da. Ambarcațiuni? Da. Mobilier? Da. Case? Da. Arme? Da. Jocuri și jucării? Da. Roțile trenurilor de mare viteză? Da. Și vom ajunge la fiecare dintre acestea mai târziu.

Dar cele menționate până aici sunt doar utilizările ei cele mai prozaice. În Japonia, sub formă de flamuri, hârtia marchează locurile sacre. În India, în timpul festivalurilor religioase, pe podele este așezată hârtie tăiată, *sanjih*, pentru a forma *rangoli*, splendidele forme și tipare decorative menite să întâmpine divinitățile hinduse. În Elveția, moduri

elaborate de tăiere a hârtiei sunt folosite pentru autentificarea documentelor legale. În China, la funeraliile taoiste sau budiste, sunt arse hârtii sacre, care ajută sufletul răposatului să treacă în lumea cealaltă. Iar în romanele cu Sherlock Holmes, criminalii sunt prinși cu ajutorul unei simple aplicări a minții pe hârtie. „«Am niște hârtii aici», spuse prietenul meu Sherlock Holmes într-o seară de iarnă, pe când ne așezam de o parte și de alta a focului. «Niște hârtii la care, cred eu, ar merita să arunci o privire»” (*Gloria Scott*). La o scurtă privire și doar așa, de dragul discuției, iată puțin raționament à la Holmes pe bază de hârtie: în *Scandal în Boemia*, el deduce, cu ajutorul apreciatului său *Continental Gazetteer*, că o extrem de importantă bucătică de hârtie a fost produsă în Boemia; în *Semnul celor patru*, își dă seama și mai repede, și fără niciun ajutor, că un petec de hârtie este „de fabricație locală indiană”; monografiile sale pe subiecte de ordin tehnic includ nu doar celebrul „Manual practic de creștere a albinelor”, „Despre diferențele între scrumurile diverselor tipuri de tutun” și contribuții la studiul tatuajelor, al urechilor, al formei mâinilor, al urmelor de pași și a motetelor polifonice de Lassus, ci și un „firav” tratat pe tema scrierii secrete și unul despre datarea documentelor; iar în *Funcționarul agentului de bursă*, Holmes îi poate spune lui Watson cum stă cu sănătatea doar dintr-o bucătică de hârtie:

– Papucii tăi sunt noi, spuse el. Nu-i poți avea de mai mult de câteva săptămâni. Tălpile, cu care stai acum spre mine, sunt ușor pârlite. Pentru o clipă mi-am zis că probabil s-au

udat și apoi s-au ars când i-ai uscat. Dar lângă călcâi se vede un mic rest circular de hârtie, cu însemnele fabricantului. Dacă i-ai fi udat, hârtia ar fi căzut, cu siguranță. Prin urmare, ai stat cu picioarele întinse spre șemineu, lucru pe care nimeni nu l-ar face, chiar și într-o lună de iunie atât de umedă, dacă ar fi perfect sănătos.

Exact.

Și, așa cum se derulează la nesfârșit logica pe hârtie, la fel hârtia în sine se poate dovedi un improbabil fundament al lumii în sine. În origami, învățăm mai întâi să confecționăm o bază, o pasăre sau o broscuță de bază, iar de la ea putem construi o sumedenie de forme și modele, putem făuri lumi întregi din cute și pliuri. În mod similar, hârtia este baza, fundația tuturor acelor cute și pliuri bizare ale istoriei: economia, arta, războaiele și tentativele noastre de împăciuire s-au desfășurat, toate, prin intermediul hârtiei. Elementar, dragul meu Watson!

Și totuși, așa cum mi se reamintește mereu, intrăm acum într-o epocă de dincolo de hârtie, într-o eră a anumitor tipuri de hârtie. Oriîncotro privim, hârtia dispare. Putem rezerva un loc și putem urca în avion fără ca vreo bucătică de hârtie să treacă dintr-o mână în alta (deși poate că încă avem nevoie de un pașaport, de o viză și de o listă ca să nu uităm să luăm cu noi pașaportul și viza, iar la bordul aeronavei probabil că ne bucurăm să avem aproape o carte, o pungă de hârtie pentru răul de zbor, instrucțiunile pentru cazuri de urgență și revista deja răsfoită ori șervețelele parfumate care să ne învieze). Avem deja parcări fără

tichete, iPad-uri și cărți electronice. Concomitent însă, hârtia proliferază: tot mai multe cărți sunt publicate; tot mai multe pahare de hârtie sunt distribuite la automate; tot mai multe case dispun de propria lor imprimantă. Să fie acesta Sfârșitul Cărții? – se întreabă iar și iar editoriaștii ziarelor. Va mai avea încă hârtia un rol?

Răspunsul scurt: da.

Cartea de față va încerca să arate, mult mai pe larg, că zvonurile privind moartea hârtiei au fost mult exagerate. Așa cum remarca filozoful francez Jacques Derrida, mare consumator de hârtie, „Să-ți iei adio de la hârtie azi ar fi cam același lucru cu a decide într-o zi să nu mai vorbești, fiindcă ai învățat să scrii.” Derrida revine iar și iar în lucrările sale la problema – de fapt problemele – hârtiei. „Văzând toate acele lucruri conturându-se pe hârtie, am impresia... că n-am avut niciodată alt *subiect*, ci doar hârtie, hârtie, hârtie.”

Hârtie, hârtie, hârtie. Toți cei suficient de înaintați în vârstă încât să-și amintească de dischetele de computer știu că lumea fără hârtie a fost la un moment dat obiectivul universal al șefilor de birou progresiști. Dar așa cum explică Abigail J. Sellen și Richard H.R. Harper în cartea lor, *The Myth of the Paperless Office* (2001), în scurt timp a devenit evident că dezvoltarea tehnologică – și mai cu seamă apariția poștei electronice și a rețelelor de calculatoare – a sporit consumul de hârtie, în loc să-l reducă. În conformitate cu Sellen și Harper, schimbările tehnologice nu au înlocuit hârtia, ci au modificat „scopul pentru care este ea folosită”: distribuim și apoi printăm, în loc să printăm și

apoi să distribuim. Și, oricum, obiectivul suprem al întregului progres tehnologic pare a fi un dispozitiv fără hârtie pe care informațiile să nu poată fi doar accesate, trimise și citite, ci și subliniate ori marcate ca pe hârtie. Hârtia rămâne pe mai departe *deus* din *machina* noastră. Suntem, pur și simplu, fanatici și fundamentalști ai hârtiei: chiar și atunci când n-o avem în față, când s-a dovedit inutilă sau inexistentă, continuăm să ne-o imaginăm, s-o cinstim și s-o dorim.

Documentul electronic pe care îl scriu acum la tastatură are – fără niciun motiv concret – înfățișarea unei foi de hârtie albă. În colțul ecranului se află desenul unui coș de gunoi. Documentul are margini. Paragrafe. Micul număr înscris la baza „paginii” îmi spune că aceasta este „pagina” 4 – deși cum ar putea fi, dacă nu mi-aș imagina eu o gigantică presă undeva, în spatele monitorului? „Tapetul” meu de pe ecran înfățișează un peisaj montan învăluit în ceață, ca o uriașă frescă ori fotografie prinsă pe un perete imaginar. Marea ironie a finalului de epocă a hârtiei este aceea că imaginea ei este tot mai prezentă și continuă să determine tipul și scena lecturilor și ale scrisului nostru. Motivul? Poate fiindcă hârtia este atât de utilă ca metaforă pentru limbă și vocabular în sine – așa cum nota Saussure în al său *Curs de lingvistică generală*, „Limba poate fi și ea comparată cu o foaie de hârtie: gândul este fața, iar sunetul este versoul; nu putem tăia fața fără să tăiem concomitent și dosul; în mod similar, în limbă, nu putem despărți nici sunetul de gând, nici gândul de sunet; separarea poate fi făcută doar la nivel abstract, iar rezultatul ar fi ori pură psihologie, ori fonologie pură.” Se pare deci că nu putem separa hârtia de

gândire sau gândirea de hârtie. Noi ne schimbăm. Cuvintele se schimbă. Dar hârtia rămâne aceeași. Ea poate absorbi orice și poate fi absorbită în orice. Chiar și cele mai avansate și mai prețuite progrese tehnologice ale epocii noastre seamănă cu o pagină: un iPad este ca un notes; un Kindle este ca o carte; telefonul mobil seamănă cu un jurnal de buzunar. Iar paginile continuă să decidă ritmul lecturilor noastre – la Kindle-ul meu, pagina 2 vine tot după pagina 1, așa cum ziua vine după noapte, iar prelunga umbră a hârtiei continuă să determine însăși *culoarea* lecturilor mele. De ce avem semne negre pe un ecran alb, dacă nu datorită hârtiei?

Poate fiindcă hârtia dispare și reapare mereu în acest mod – arsă, pierdută, aruncată, renegată, redescoperită, restaurată, materializată – continuând să fie un auxiliar pentru cea mai mare parte a studiului academic – atât de lipsită de importanță și de substanță, încât abia dacă merită menționată în afara publicațiilor de specialitate. (În limba japoneză există o expresie, *yokogami-yaburi*, care înseamnă să rupi hârtia de-a latul, perpendicular pe fibra ei, iar sensul figurativ este acela de perversitate sau încăpățănare. Ignorând hârtia, suntem perversi, nu urmăm direcția fibrei.) Ca urmare a utilizării ei zilnice, hârtia este un artefact lipsit de istorie populară. *Hârtia. O elegie* se constituie într-o încercare de a redescoperi și reactualiza o parte din istoria ei, în numeroasele sale forme.

Ceea ce *nu este* cartea aceasta, strict vorbind, e o istorie a hârtiei. Mai degrabă este un fel de muzeu personal al hârtiei, un muzeu-butic, poate, sau un *musée imaginaire* –

o sintagmă împrumutată de la André Malraux, istoric al artei, romancier și într-un fel, în modul acela franțuzesc extraordinar, ministru al afacerilor culturale din 1959 până în 1969. Malraux a înțeles că multe dintre obiectele pe care oamenii le consideră acum artă nu erau privite inițial ca atare: erau totemuri sau amulete, emanații sau reprezentări ale zeilor. „În secolul al șaptesprezecelea”, scrie el în *Le Musée imaginaire de la sculpture mondiale* (3 volume, 1952–1954), „o pictură din timpul dinastiei Sung nu poate fi comparată cu una de Poussin: ar fi ca și cum am compara un peisaj «ciudad» cu o nobilă lucrare de artă.” Muzeul imaginar, în conformitate cu Malraux, este „o melodie a metamorfozei”, o „re-creare a universului, confruntând însăși Creația”: o celebrare a tot ceea ce ar putea fi numit artă, nu a ceea ce a fost artă. Astfel, în Muzeul Hârtiei, un manuscris al lui Dickens ar putea fi așezat alături de hârtia glasată albastră și de hârtia maro de ambalaj legată cu o sfoară, formând un fel de vastă oglindă de hârtie în care ne-am putea vedea pe noi înșine și lumea noastră – colosală, teribilă și uimitoare.

Nicio istorie a hârtiei, trebuie s-o spunem de dragul clarificării – și îndeosebi această istorie a hârtiei care nu este o istorie a hârtiei – nu este unul și același lucru cu istoria cărții, și nici măcar cu istoria scrisului. Avem deja multe astfel de istorii. Scrisul a existat, desigur, și înaintea hârtiei, pe scoarță de mestecăn, pe tăblițe de lut, pe fildes, lemn și os, pe papirus, pe mătase și pe frunze de palmier. Și va exista scris și după hârtie. Au existat și cărți înainte de hârtie, pe papirus și pergament; vor exista cărți și după hârtie. De fapt, *Hârtia. O elegie* nu este o carte despre cărți, deși ele

sunt, fără îndoială, unul dintre cele mai obișnuite și mai numeroase produse pe hârtie. Nu este nici o carte despre fabricarea hârtiei – în sine un subiect vast și fascinant. *Hârtia. O elegie* este mai degrabă o încercare de a înțelege cum și de ce au devenit oamenii atât de dependenți de hârtie, atât de atașați și de grefați pe ea, în așa măsură încât am putea spune că însăși ființa noastră poate fi descrisă ca fiind „de hârtie“.

Fiindcă tot ce este important pentru noi se întâmplă pe hârtie. Fără ea, nu suntem nimic. Ne naștem și ieșim în lume cu un certificat de naștere. Adunăm alte certificate similare la școală, un altul când ne căsătorim, când divorțăm, când cumpărăm o casă și când murim. Ne naștem oameni, dar devenim continuu hârtie, așa cum hârtia devine noi înșine, pielea noastră artificială. Tot ce suntem noi este hârtie; ea e temeiul activității, partener în toate întreprinderile noastre, cheia pentru a ne înțelege trecutul. Cum ne cunoaștem oare trecutul? Doar grație hârtiei și tuturor istoriilor pe care ea le consemnează – și prin arhitectură, firește, deși arhitectura, așa cum vom vedea, depinde și ea de hârtie. Deci... hârtia învelește piatra.

Hârtia. O elegie va aborda și va da cinstea cuvenită patosului fierbinte al hârtiei și nostalgiei pe care ne-o stârnește trecutul ei: grosimea și greutatea vechii hârtii de scris; posterele boțite ale tinereții noastre idealiste; vulnerabilitatea și puținătatea crescânde ale tuturor acelor bucățele de hârtie care reprezintă istoria noastră personală și colectivă. Dar mai presus de toate, cartea de față va trata paradoxurile hârtiei, ironiile multiplelor ei utilizări, valorile

și extraordinara ei anvergură: faptul că o bucată de hârtie poate fi un artefact neprețuit – o pictură sau un manuscris – ori un gunoi. Simplul fapt că poate aduce vești fericite sau știri catastrofale – o scrisoare de dragoste ori un bilet de sinucigaș. Faptul că este deopotrivă adecvată pentru comunicare și inadecvată pentru gândire: antecedentă gândirii și *a posteriori*. Un tip de memorie externă și modalitatea prin care uităm. Lipsită de substanță, și totuși plină de valoare. Concretețe și simulacru. Vulnerabilă și durabilă. (Poveștile despre manuscrise pierdute sunt nenumărate: celebrul manuscris al primului volum din *Revoluția Franceză* de Carlyle, folosit de o slujnică pentru a face focul; notițele pierdute de Thomas De Quincey pentru ale sale *Confesiuni ale unui opioman englez*, când „Scânteia unei lumânări (căzu) neobservată pe o grămadă foarte mare de hârtii dintr-un dormitor“; Tennyson care și-a pierdut manuscrisul *Poemelor* sale lirice, căzut din buzunarul găurit al paltonului.) Delicată și totuși ascuțită, capabilă să taie. Efemeră, dar perenă. (Byron, în *Don Juan*: „La ce nimic bătrânul Timp reduce / Pe omul șubred când doar o hârtie, și chiar un petic ca acesta, / îi supraviețuiește lui, mormântului în care-i îngropat și bunurilor sale.“) Totul și nimic: alfa și omega. Un obiect care, ca prin farmec, ne oferă acces la noi înșine, ne duce de la superficial în lumi imaginare, înlăuntru, dincolo de pragul pe care Henri Bergson îl numea „zumzetul neîntrerupt al profunzimilor vieții“.

Și care să fie cea mai mare ironie dintre toate? Cea mai puternică magie a hârtiei? Simplu. Hârtia ne permite să fim prezenți – sau să părem că suntem prezenți – când de fapt

suntem absenți. Clădește și distruge punți peste spațiu și timp. Eu vă vorbesc acum, de exemplu, prin intermediul hârtiei. Nu mă puteți vedea, nu mă puteți auzi. La urma urmei, aș putea fi chiar mort deja. Dar prin misterioasa aplicare a creionului pe hârtie și prin lectura dumneavoastră răbdătoare, am creat împreună, între noi, iluzia comunicării: un glas pe pagină și dispariția mea în acel glas de pe pagină. Hârtia îmi dă voie să mă inventez, să mă dezvălui, să mă disipez. Vizibilitate totală. Camuflaj perfect. În romanul *Cădere liberă* al lui William Golding (1959), naratorul se adresează cititorului: „Funcționez. Exist. Sunt suspendat la cincizeci de centimetri deasupra punctișoarelor pe care le citești, sunt în locul tău, sunt închis într-o casetă de oase și încerc să mă prind de hârtia albă. Punctișoarele ni se alătură, și totuși, cu toată această pasiune, nu împărtășim altceva decât un sentiment al separării.” Eu aici sunt. Și continui.

Hârtia. O elegie se dorește a fi în parte o istorie materială și tehnologică, dar – mai important – una simbolică, sau o istorie a simbolurilor, a modului în care hârtia devine sacră, sacralizată, fetișizată, a modului în care promite, ne dă libertate și ne impune granițe clare. Există și, din păcate, hârtii care vor lipsi din cartea aceasta: fără decorațiuni, fără lucrări de examen, fără partituri muzicale, fără jocuri de cărți. Online astfel de limitări nu se aplică; un clic și mergem mai departe. (Și permiteți-mi să menționez aici câteva cuvinte, expresii și idei care v-ar putea trimite în fugă către Google: *papier poudré*, *papillotes*, *papetărie*, *papier maché*, *papercrete*, nesfârșita istorie a maculaturii.) Există multe tipuri și feluri de hârtie pe care trebuie să le las neatins și

nemenționate. Numai printre cele japoneze sunt, sau erau, sute de comori neexplorate: *hiki-awase*, folosită odinioară pentru a căptuși la interior platoșa războinicilor; *hosokawa-shi*, utilizată pentru documentele funciare guvernamentale; *shibugami*, hârtia impregnată cu suc de curmal japonez și folosită la sacii în care erau păstrate cerealele; jacheta căptușită a conducătorilor de ricșe; hârtia folosită la ambalarea medicamentelor; hârtia în care se înfășurau chimonourile. Sunetele diferitelor tipuri de hârtii. Mirosurile diferitelor tipuri de hârtii; mirosul de amoniac de la presele de tipărit. Și colecția nu este completă. Dar e începută.

Am trăit într-o lume a hârtiei și suntem oameni ai hârtiei. În romanul *Oamenii de hârtie* (2005) al lui Salvador Plascencia – o capodoperă despre hârtie, pe hârtie – un călugăr pe nume Antonio devine „primul chirurg de origami”. Abilitățile sale sunt extraordinare, dar, inevitabil, este excomunicat, proscris și lăsat șomer, până ce într-o zi se retrage la o fabrică, singur, cu o roabă plină de cartoane, șervețele și cărți:

Antonio despică cotoarele cărților, împrăștiind pagini din Austen și Cervantes, foi din Levitic și din Judecători, toate amestecate cu file din *Cartea luminii incandescente*. Apoi desfăcu hârtia de ambalaj și pe cea glasă și începu să taie cartoanele și să le plieze.

Ea avea să fie prima creată: picioare de carton, apendice din celofan și sâni de hârtie. Creată nu din coasta unui bărbat, ci din resturi de hârtie.

Această creatură magnifică se ridică de pe masa de lucru a lui Antonio, pășește peste creatorul ei istovit, muribund, și pleacă în lume.

Să ne prindem și noi de mână cu ea și să pătrundem în Muzeul Hârtiei.

Despre hârtia folosită la scrierea acestei cărți

Toate cărțile mele au fost de fapt ofseturi, ca niște schițe – desenele realizate la aceeași scară ca o frescă sau o pictură de mari dimensiuni, dar care sunt de fapt doar elemente pregătitoare și care sunt aplicate pe perete și înțepate – un simplu contur al unei imagini de calitate.

Îmi place să mă gândesc la această carte nu ca la o schiță, ci ca la *Resturile* (1894) lui John F. Peto, o miniatură în tehnica *trompe l'oeil*. Sau *trompe l'esprit*.

„Dactilografiezi această carte pe hârtie galbenă“, anunță naratorul *Romanului pe hârtie galbenă* (1936), de Stevie Smith. „Este o hârtie foarte galbenă și am ales această hârtie foarte galbenă fiindcă adesea o scriu în cămăruța mea de la birou, iar hârtia pe care o folosesc pentru scrisorile lui Sir Phoebus este albastră, cu numele lui scris în colț.“ Hârtia galbenă ajută la trasarea unei linii de demarcație între roman și munca de la birou.

Eu, din păcate, nu am adoptat un asemenea sistem logic.

Am scris la un laptop și la un desktop. Am citit multe cărți: cărți pe hârtie, cărți pe Kindle, cărți pe Google. Am

citit articole online, în ziare tipărite și în reviste. Am făcut copii; am apăsas pe „Print“. Am scris notițe pe margini și am scris notițe de mână în carnete și pe coli de hârtie A4. Mi-am organizat notițele în dosare. Mi-am dezorganizat notițele în dosare. Am tastat fraze, apoi paragrafe, apoi capitole. Am printat aceste capitole; am marcat cu creionul corecturile și modificările, după care am printat capitolele din nou. Și din nou. Și din nou. Și din nou. Și din nou. Și apoi, în final, i-am trimis „documentul“, prin e-mail, redactorului meu, care mi-a sugerat alte modificări. Pe unele le-am ignorat. Pe cele mai multe le-am ignorat. Dar pe altele le-am operat în text. Iar toate acestea au necesitat alte printări, marcări și corecturi, înainte de a trimite iar totul. Și încă o dată. Ciorne. Alte corecturi. Alte ciorne. Interminabil? Inexplicabil.

În total, cartea aceasta are la bază douăzeci de topuri de hârtie albă pentru copiator de 80 g/m², cincisprezece caiete format A4 liniate, patru agende de buzunar, șase pachete de fișe A5 liniate, cinci dosare (verzi) și trei carnete post-it groase cât latul de palmă (în culori diverse). Sunt sigur că există și modalități mai ușoare de a scrie cărți.

Produsul finit este tipărit pe hârtie Fedrigoni Edizioni Cream de 100 g/m², cu o compoziție mixtă de fibre de esențe tari și moi (origine: Austria, Franța, Brazilia). Tipurile de fibre sunt eucalipt, pin și *Fagus sylvatica*.

Prea mult? Prea mult. Insuficient.